

Helytörténeti nevelés a szegedi piarista gimnáziumban

Egy konkrét iskolai gyakorlatot mutatok be. Nem hiszem, hogy a példázat általánosítható. Mint maga a helytörténet, egyediségében érdekes. A helytörténeti nevelésben nagyon egyéni, a településre jellemző helyi programoknak kell megjeleníteni.

A középiskolai helytörténeti nevelés dilemmái

1.1. A helytörténeti nevelés ideje

A középiskolai intézmények diákjai életkoruk miatt nagyobb nemzetközi háttérismerettel rendelkeznek, mint az általános iskolás 5-6. évfolyamú korosztály. A kerettantervi modul nem terjed ki a középiskolára. Az egyes évfolyamokon pl. a történelem tantárgy keretében témánként 1-1 óra helytörténeti kitekintésre is alkalmas. Mind a tanórai keretek, mind a tanórán kívüli nevelés egyaránt teret enged erre. A helytörténeti nevelés hálás, de a tanár számára munkaidőigényes tevékenység. Főleg kis közösségekben természetes. Az érettségi tételek között előfordulhat ilyen tartalmú elvárás is.

1.2. A helytörténeti nevelés tartalmi keretei

Van-e elvárása a fenntartónak a helytörténeti nevelésre? Alapvető kérdés, hiszen ő határozhatja meg, hogy a hely „önismeretére” legyen képzés. Természetesen ehhez anyagi források is szükségesek. Fejlesztési munkára van ahhoz szükség, hogy kész, didaktikus oktatási anyag álljon rendelkezésre.

Van-e elvárása a középiskolának a helytörténeti nevelésre? A középfokon több oktatási intézmény értékelésének mércéje felvételi centrikus, ezért a rendelkezésre álló tanítási idő a felsőoktatás elvárásaira való felkészülés jegyében zajlik. Az ilyen szemlélet a tankönyvi tananyag mellé nehezen tud beépíteni nem feltétlenül szükséges tartalmakat. Az oktatási intézmény önálló, átfogó helytörténeti nevelés tematikát is megfogalmazhat a helyi tantervében. Ez minden bizonnyal nem tantárgyhoz kötött, hanem több helyen is felmerülhet. Az intézményi háttér a konkrét tartalom meghatározásában, a tanórán kívüli tevékenység támogatásában elengedhetetlen. Gyors, gyakorlati haszon azonban a tanulói tevékenységben nem mutatható fel.

Van-e igénye a pedagógusnak a helytörténeti nevelésre? A pedagógus általában magára marad. Kevés a használható eszköz, amely didaktikus. Önálló fejlesztésre pedig kevés az idő. Hiányoznak a továbbképzési keretek is, amelyek felkészítenének mindeerre. Elvárandó, hogy munkaközösségi egyetértésre alapuljon a pedagógiai program. Ha csak a tanár személyes felelősségére van bízva, hogy mennyire építi be a helyi adottságokat a tanmenetekbe és szakköri programokba, akkor a *patriarchális oktatás* szintjén vagyunk. Az egyes pedagógus-személyiségek lesznek meghatározó erejűek.

1.3. A közoktatás rendszer.

A középiskolai keretek szabályozottabbak, mint a civil honismereti mozgalom. Főleg a tanulókat és nem a felnőtteket tekintti célcsoportjának. Más, *didaktikus eszközöket* használ. Az iskolai honismereti nevelésnek az intézményi feltételektől függően a helyi lehetőségek és adottságok megjelenítésére kell törekednie. A település története, a nagysága, a környező természeti táj és az ember által kialakított arculat valamint az épített környezet meghatározó tartalmat és keretet jelent. Ezért a település határán túli régió is eltérő nagyságú lehet, az adott hely történetének mikrotörténetbe ágyazottsága is más terjedelmet kaphat.

Lehetőségek a szegedi piarista gyakorlatban

2.1. Az intézményi adottságok

1991 után *újraalapított iskola* a szegedi Dugonics András Piarista Gimnázium. Egyházi, *rendi fiúiskola*. 6 és 4 osztályos képzése van, a hat évfolyamosok képzési programjába jobban beépíthető a helytörténeti ismeret. A helytörténet tanítása nem idegen a szegedi intézményi hagyományoktól. A fenntartó, a piarista tartományfőnök a rendi tradíció megismerését, gyakorlását várja el. *Négyszáz éves rendi hagyományban* részesül az, aki piarista iskolába kerül. Ez a tradíció-

örzés segíti a más témájú hagyományörzést. A piarista nevelés közösségi életre készít fel, gyakorlati ismereteket szándékozik átadni, amelynek keretében a XVIII. században is része volt az adott rendtartományra jellemző "hazai ismeretek" okítása. A polgárrá nevelés évszázadok óta a kegyes iskolák kulturális küldetése volt, a szegény gyerekek ingyenes tanítás révén lehettek a tudás birtokosai, mesteremberek vagy értelmiségiek. Olyan egyházi iskola volt, amely nem kizárólag római katolikus vallásúakat tanított. A több felekezet és a több nép saját szokásaiban is megfértek egy intézmény kereteiben a "szegedi oskolában". A szegedi iskola története 1720-ban kezdődik. 1721-1948 között a piarista gimnázium a városi gimnázium volt.

Szeged nagyváros. A neolitikumtól lakott hely a Maros torkolata. A városi történet is a XI. századra nyúlik vissza. Szabad királyi város lett Szeged, nagy régió, Bácska, a marosi sókereskedelem és a Bánság nyugati, Tisza-parti része tartozott a gazdasági érdekszférájába. *Iskolaváros.* A szegedi piarista iskola beiskolázási közege Trianonig 25 ezer km² volt. Az első világháború után egyetemi város lett. Magyarország délkeleti kapuja a település.

2.2. Iskolatörténeti hagyományok

A III. évezred elején gyakori a bizonytalanság a tradíció megőrzésével kapcsolatban. Egy fiatal oktatási intézménynek nagy kapaszkodó, ha hagyományokat tud elsajátítani. A szegedi 280 éves élő tradíció megtört, kiesett 42 év. Egyszerre kell hagyományt teremteni és hagyományt elsajátítani. Az iskolatörténet korszakaival, *egykori épületeivel*, híres diákjaival és tanáraival intézményi összetartozást teremt. Helytörténeti szempontból olyan *híres diákokat és tanárokat* nevezhetünk meg, mint Dugonics András, Horváth Cyrill, Horváth Mihály, Reizner János, Kálmány Lajos, Bálint Sándor, Mályusz Elemér. Az *öregdiákok* havi jelenléte, vagy egy 70 éves érettségi találkozó, interjúk készítése identitást terem. E témából még *iskolatörténeti csapatverseny* is szervezhető, amelyben a diákság 1/5-e vett részt.

Az iskolatörténet *tablók*on is megjelenik. 17 tabló a jelesebb korszakokat és épületeket, tanulási anyagot, a tanárokat és a diákokat jeleníti meg. Ezzel a hagyománnyal az *elsőök osztályfőnöki órá*n megismerkednek, de majdnem az egész tanévben az iskola aulájában van kiállítva. Állandó iskolatörténeti kiállításra keresnek forrásokat.

2.3. A tantestület és a helyi pedagógiai program

A szülők nagyon pozitívan jelzik vissza a helytörténeti programokat. A pedagógus az, aki vezeti a tanulókat, tudja, hogy milyen értéket nyújt. Három alapvető helytörténeti nevelési értékre figyelnek. A szegedi iskola tanulói között szegediek és vidékiek egyaránt vannak. Az alma mater gyökerezet a szegediségbe. Szegedi hagyományokat nevez és mutat meg. Ugyanakkor fontosnak tartja, hogy a kistélepülések hagyományai is felszínre kerüljenek, a diákok jártságak legyenek lakóhelyük szokásaiban. A tanulókat a saját családi hagyományaikban való elmélyülésre is ösztönzik.

A tantestület zömében nem szegedi. Itt úgy mondják, hogy „gyűttment”. Az életkori fiatalosság is erőt ad ahhoz, hogy a diákokat minél inkább felkészítsék a helyi értékek használatára, képviselésére. Most nem akarok olyan lehetőségekre kitérni, mint amikor a tanár vagy a diákja, esetleg maga az iskola *kulturális vagy hagyományörző közéleti szereplésre* vállalkozik. A város nyújtotta lehetőség, hogy civil vagy tudományos honismereti programokat tantárgyaktól függetlenül tudnak az iskolában általában tanórán kívüli foglalkozásokra vagy a kollégiumba nagy létszámú diákság elé vinni. Pl. Szeged napjához kapcsolódva emlékülés volt az intézményben.

A mostani iskola modern, 1999-ben átadott épület. *Prezentálhatja* a helyet az intézmény arculata. Nemcsak a folyosók állandó képekkel való színesítésére van lehetőség, hanem *kiállítások* is elcsábíthatók. Pl. ilyen volt 2000/2001-ben egy címertörténeti, olimpiatörténeti és az ezeréves magyar államiság bemutatását szolgáló kiállítás. Az idei tanévben egy Palotás Szeged majd egy Csángó fotókiállítás került megrendezésre.

A piarista iskola *helyi pedagógiai programja* négy területen foglalkozik helytörténeti nevelés értékeivel. Ilyen az Iskolatörténet, a Polgárrá nevelés, a Honismereti nevelés és a társadalomismereti nevelés fejezete. A tanórán kívüli nevelésnek az iskola hagyományainak megfelelően nagy jelentősége van.

2.4. A formális keretek

2.4.1. A tantervi logika keretei

Egyik megközelítési szempont az, hogy mely *tantárgyakhoz* rendelhető helytörténeti ismeret. Szegeden, a nagyvárosban inkább az a kérdés, hogy mely tantárgy részévé nem lehet tenni. Nem csak a magyar, történelem, esetleg földrajz, biológia keretében vagy a testnevelés példáiban kell csak kötődési pontokat keresni, hanem a technikatörténet és a néprajz kapcsán. Nincs tantárgyi, csak pedagógusi korlát.

A *tanórán kívüli formák* a leggyakoribb helytörténeti nevelési területek. Hiszen a kötelező *osztálykirándulások* keretében minden iskolában van honismereti program. Az iskola diákjai *szervezett programok* keretében járnak a településen, múzeumban és más közintézményekben, előadásokon. A történelem vagy környezetvédelmi *szakkör* keretei is alkalmasak ilyen okításra, képességfejlesztésre.

Az *osztályfőnöki órák* is tartalmaznak honismereti és népismereti anyagrészeket. Ehhez helytörténeti elemeket is könnyű rendelni. A híres helyi személyiségek példái, a település sorsának fordulópontjai és az ünnepek szokásai alkalmas témák a nevelésre, a közösségformálásra.

2.4.2. Szervezési keretek

A *patriarchális szervezés* esetén a tanár dönti el, hogy mi a téma, milyen mélységű a feldolgozás. A tanári irányítást egyenes arányú a tanár felkészültségével. Nagyon tanárfüggő. Sok pozitív példát lehet említeni, ahol a tanár személyisége meghatározó volt.

A *népszerűsítő programok szervezése*kor az érdeklődőkre vagy a motivált tanulókra számítanak. Szegeden ilyenek a *múzeumi órák*, szülők vagy tudósok elhívása előadásra, kiállítások az iskola épületében. Speciális forma az *iskolai kirándulás*. Évente általában 2 kerül megrendezésre. Egy kisebb távolságú és egy nagyobb. Az érdeklődés 30-70 fős diáklétszám között van. Az utóbbi időben Hódmezővásárhely-Makó, Kalocsa környéke kiskör és Maros menti városok és Temesvár nagykirándulás megszervezésére került sor. A *helyi közgyűjtemények meglátogatása* is megvalósítható. Így a megyei könyvtár régi könyveit, a levéltárat keresték fel történelem fakultációsok és szakkörösök, de jártak Szegvár, Hódmezővásárhely, Makó és Ópusztaszer múzeumaiban is. Más-más felekezetek (református, izraelita, szerb ortodox) és más szerzetesrendek (ferences, jezsuita) és templomaik megkeresése kisközösségi tradíciókba való betekintést jelent. A népszerűsítés előnye, hogy az vesz részt benne, aki akar. Ezért az érdeklődők vannak hátránya ugyanez. Nem mindenki számára ad értéket.

A honismeret *tananyagi rögzítésére* a *helyi tantervek* révén nagy elvi lehetőség van. A tanóraszámok, a témák megtervezhetőek a magyar, a történelem, a földrajz, a biológia, a testnevelés, a vizuális nevelés stb. tantárgyak részeként.

Milyen tények közül lehet válogatni? Az *intézménytörténet*, a *településtörténet* és az adott nagyságú *régiótörténet* beépülhet a tantárgyakba. Az egyes korszakhatárok, de különösen a fordulópontok mások lehetnek, mint a köztörténetben elsajátítottak. Adottság a *helyi kronológia eseménytörténete*, híres személyekkel és a település jelentős tereinek megismerésével. Az anyagot tematikus egységek –pl.: a környezet története, a közigazgatási egységek története, a társadalomismeret eseménytörténete, a gazdaságtörténet, a jeles emberek, az egyházak története, a hadtörténet, a technikatörténet, a népi hagyományok és a művészettörténet szemszöge – alapján lehet rendezni.

2.5. A tananyagga szervezés dilemmái

Nyilván a leghatékonyabb forma a tananyagga szervezett nevelés. Mindenkit érint. A munkaközösségi megbeszélések a szegedi piarista iskola programjának egységesülése irányába mutatnak. Nehézséget jelent, hogy nincs Szeged tanterv. Az egyes helyi intézmények önerős fejlesztést valósítanak meg. Nincs igazi munkaeszköz, tankönyv vagy munkatankönyv. Ebben csak egy szegedi közoktatási helytörténeti műhely létrehozása fog jelenteni lényeges előrelépést. A helyi intézményi fejlesztés tere a szakköri program lehet. Évente feldolgozott újabb és újabb témák, a források vastagítják a tananyag rétegeit. Pl. a szegedi gazdaságtörténet téma alatt a tiszai gyűjtőgető életmódot, a pásztorok világát, a tanyai életet, a paraszti tradíciókat, a céhek iparosait, a közlekedés történetét, a gyáripar születését, a nagyvárosi kereskedelem alakulását, a szocialista iparpolitikát és téesz-szervezést lehet feldolgozni.

De meg lehet célozni, a teljesség igénye nélkül, az adottságok maximális kihasználásával azt, hogy nem helytörténeti ismeretet hagyományoznak át, hanem *képességfejlesztést* valósítá-

nak meg. Így a diákok megfigyelnek, leírásokat készítenek, tényeket elemeznek, forrásokat dolgoznak fel, különböző felnőtteket faggatnak, önálló diákdolgozatok születnek, paraszti és kézműves gyakorlatokba vezetődnek be, gyűjtőmunka folyik.

A középiskolai helytörténeti nevelés céljai

A középiskolás korosztály gondolkodásmódjának részévé válik a helyi hagyományok értékelése. Látásmódjukat, emberi tartásukat alakítja a honismereti nevelés, jobban kötődnek a szülőföldhöz, ami identitást, *emberi tartást*, felelősséget eredmények. A felnőtt közösségekbe tartozás egyik beavatási formájára kerül sor.

A megfigyelhető, helyi tény *illusztrálja* a köztörténetet, gyakran helyben történik az országos jelentőségű esemény. A *múltismeretben* egyszerre van jelen, hogy a régióban. A helyi közösségben mi történet egy időben a nemzeti sorsfordulók alkalmával, vagy épp ellenkezőleg a régió a nép sorsát határozta meg, vagy a helytörténet fordulópontjai teljesen mások is lehetnek, mint az országé. A településhez kapcsolható tér is az idők folyamán hol nagyobb, hol kisebb. A jelenünkhöz közeledve szűkíthető a régió, de egyes korszakok más-más térséget helyezhetnek előtérbe. A *lakóhely és környezet viszonya* az életmód függvényében alakul. A *mikrotörténet* a kisebb és a nagyobb települések, a hasonló lehetőségek összevetésére is alkalmat nyújt. Így a helyi közösség sorsában *átélhetőbb a történelem*.

A honismeret hagyományokat őriz. A régi tradíciók értékeire hívja fel a figyelmet. A XX. század végén, főleg a városi környezetben az ifjúság körében is a hagyománytörés utáni állapot fedezhető fel. A régi tradíciók egyre távolabbivá válnak. A honismeretben és helytörténetben nemcsak a múlt van jelen, hanem a jelenismeret is. Egy életmód, ahogy most élnek az emberek, ahogy most élünk mi és amit látunk. Így a szegedi helytörténeti nevelés a *jelenismeretet* is magába foglalja, ma élő emberek, ma élő hagyományokat, mai települések arculatának megfigyelést, egyfajta falujárást.¹

Károlyi Attila

Honismeret és természetvédelem az erdei iskolában

A környezeti nevelés és a hon- és népismeret a Nemzeti Alaptanterv olyan új nevelési-oktatási területei, melyek a kaposvári Nagyboldogasszony Római Katolikus Gimnázium és Általános Iskola helyi tantervében is fontos szerepet kaptak. A kerettanterv bevezetésével lehetőség nyílt olyan új, integrált tantárgy bevezetésére, mely a többféle modul tantárgy ismeretanyagát és a NAT közös követelményei között feltüntetett alapelveket tekinti céljának és oktató-nevelő feladatának. Az idei tanévtől az iskola helyi tantervében az 5.10. évfolyamon olyan integrált tantárgy került bevezetésre, mely a környezet- és természetvédelem főbb alapjaival és fontos kérdéseivel foglalkozik. E környezet- és természetvédelmi (KÖRTE) tantárgyprogram részeként, az 5. évfolyamon hon- és népismereti alappozással készíti elő a természetvédelemmel kapcsolatos attitűdök és ismeretek elsajátítását.

Hon- és népismeret az iskolában

A KÖRTE tantárgy tantervének kidolgozása során törekedtem a rendszerező, koncentráció szemlélete miatt a komplex természetszemlélet kialakítására, továbbá az ember és a természet közti kapcsolat sokoldalú megismerésére. A hon- és népismerettel kapcsolatos ismeretanyag és szemlélet összhangban áll az 5-6. évfolyam természetismereti tananyagával és tanmenetével. Témakörei elsősorban az 5. évfolyam természetismeret tananyagához; valamint a magyar nyelv és irodalom, illetve a rajz és művészettörténet egyes részeihez kapcsolódik. Tantervi elképzelése, hogy a természetismeret órán tanult tipikus tájakhoz kapcsolódóan tanítja az egyes

¹ Előadasként elhangzott Szegeden 2001. október 13-án a III. Országos Iskola és Honismeret Konferencián.